

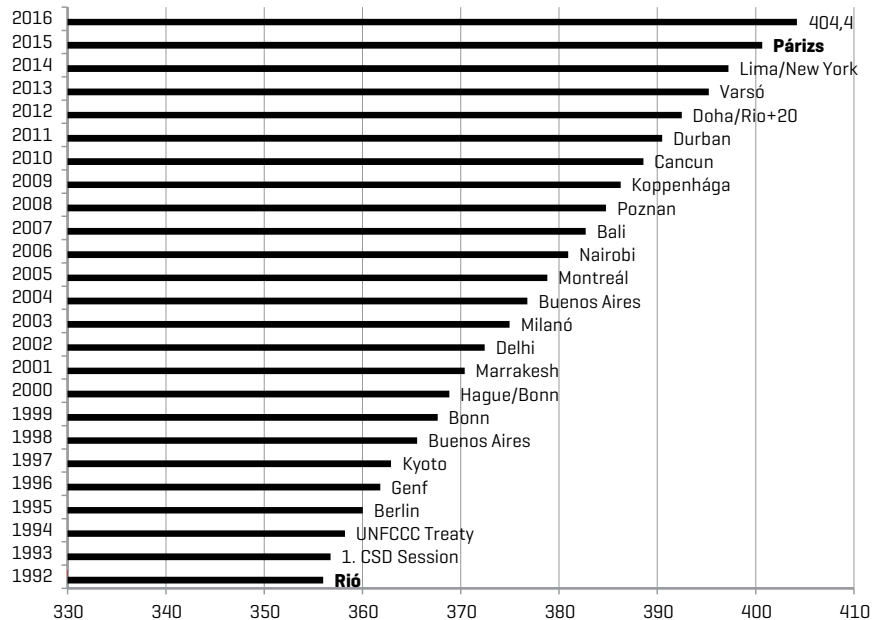
Korunk nagy kérdése és egy lehetséges válasz

SZERZŐ: Lengyel Attila tanársegéd / Neumann János Egyetem

A *növekedés határai* c. alapmű megjelenése óta eltelt közel fél évszázadban sokan sokféleképpen próbálták már felhívni a figyelmet a fenntarthatósággal kapcsolatos problémákra. A klímaváltozás tekintetében sikertelenül. Az 1. ábrán a tengerfelszín felett mért szén-dioxid-koncentráció változását láthatjuk a COP klímakonferenciák éveiben.

A politikusok által történelminek, egyes médiumok által az eddigi legnagyobb diplomáciai sikernek nevezett párizsi COP21 nem jelent tényleges fordulópontot. Maga az ENSZ mutat rá, hogy a jelenlegi INDCs [Tervezett Nemzetileg Meghatározott Hozzájárulások] alapján legjobb esetben is jóval 3 °C fölé menne az évszázad végére a hőmérséklet emelkedése a klímakutatók által még menedzselhetőnek tartott 2 °C helyett. A vállalások jogilag nem számon kérhetők, semmiféle garancia nincs a betartásukra. Ha az ENSZ klímakonvenciójának közös, de különböző mértékű felelősség elve alapján vizsgáljuk az INDC-ket, akkor még kevésbé nevezhető áttörésnek a COP21 Párizsban. A cselekvési képességet és az eddigi kibocsátásból eredő felelősséget egyenlően súlyozva megállapított méltányos hozzájárulás [fair share] tekintetében az látható, hogy a történelmileg és jelenleg is nagy kibocsátók közül az USA és az EU a rá eső méltányos hányadnak az egyötödét, Japán egytizedét vállalta. A gazdagabb országok összességében a méltányos rész 23%-át vállalták, míg a szegényebbek a 100%-át [Civil-SocietyReview, 2015].

A klímaváltozás önmagában is óriási kihívás, de egyéb súlyosbodó krízistünetek is jelzik a földi ökoszisztéma egyensúlyának felbomlását. Rockström és szerzőtársai 2009-ben rámutattak, hogy az emberiség a kilenc fontos planetáris határból [planetary boundary] már többet átlépett. 2015-ben Steffen, Rockström és más kutatók megerősítették és kiterjesztették a 2009-es tanulmány megállapításait. A genetikai diverzitás, a foszfor- és nitrogén ciklusok tekintetében az egyértelműen magas kockázatú, a klímaváltozás és földhasználat [land system change] vonatkozásában pedig a növekvő rizikójú, bizonytalan kimenetelű zónában vagyunk [Steffen et al., 2015]. A fenntarthatóság környezeti pillére veszélyesen megrepedezett. Ugyanez igaz a társadalmi

1. ábra: NOAA ESRL adatok: éves globális átlagolt tengerfelszín feletti, ppm-ben mért CO₂-koncentráció középértékek

alapokra is. Kérdéses, hogy meddig tartható fent egy olyan globalizált fogyasztói kapitalista világrend, amelyben a Föld felnőtt lakosságának 8,2%-a birtokolja a Föld összes javainak 86,2%-át [Credit Suisse, 2016].

Annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedekben elméleti szinten már több GDP-alternatíva is született [GPI, SNA, ISEW, GNH, HDI, LPI stb.], a fogyasztói kapitalista társadalmak még mindig a GDP bővületében élnek, ez a döntéshozatalt leginkább meghatározó tényező. A Globális Kockázatok jelentésben a hatásmagyság alapján 2007–2014 között minden évben a világgazdaság és a pénzpiacok összeomlása szerepelt első számú kockázatként [WEF, 2016]. Susan Strange angol közgazdász *Kaszinó kapitalizmus* c. könyvében már 1986-ban rávilágított arra, hogy a globális pénzügyi rendszer a kaszinókhoz hasonlóan sokféle hazardírozási lehetőséget kínál. Sajnos ebben a világméretű „kaszinóban” a játékosok nem csupán a saját pénzüket teszik kockára. Stiglitz és más neves közgazdászok a gigantikusra duzzadt globális adósságállomány átstrukturálását javasolják, és a WEF-hez hasonlóan figyelmeztetnek a jövedelmi szakadék fenntarthatatlanságára. Mindhárom területen sokasodnak a figyelmeztető jelek.

A tétlenség okai

Az előbbieken taglalt problémákat figyelembe véve egyáltalán nem meglepő és még mindig időszerű Lányi András néhány éve megfogalmazott kérdése: „Hogyan lehetséges az, hogy egy mindenki által ismert, feltartóztathatatlanul közeledő katasztrófa elhárítása érdekében gyakorlatilag semmi sem történik?” [Lányi, 2013]. Lányi ezt korunk nagy kérdésének nevezi. Diamond, Gifford és más társadalomtudósok számos magyarázattal szolgálnak arra nézve, hogy az egyén és az emberi közösségek miért nem akarnak vagy képesek olyan irányba változni, hogy egy közelgő katasztrófát elhárítsanak [Diamond, 2005; Gifford, 2011]. Torz világszemlélet, lopakodó normalitás, elfojtás, bizalomhiány, tömegpszichózis, rendszerinercia [status quo], közlegelők tragédiája, rettegéskezelés-elmélet, vallásos meggyőződés, vaklármoeffektus, a természettel való összekapcsoltság hiánya vagy a problémák, a felelősség, az értékek időbeli és térbeli diszkontálása – néhány a lehetséges és sokszor egymást kiegészítő magyarázatok közül. Terjedelmi okokból hármat emelnék ki ezek közül.

Az első a Diamond által is elemzett „vaklármahatás”. A globális ökológiai katasztrófára

vonatkozó jóslatok hatásának inflálódását mutatja a 2. ábra.

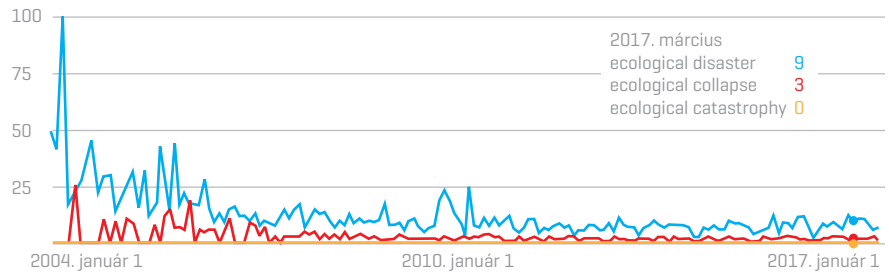
Jelentős hátráltató tényező a bizalomhiány. Az elkövetkezendő évtizedekben elkerülhetetlenek lehetnek olyan nem fogyasztóbarát döntések [negatív externáliák erőteljesebb adóztatása, ökoszisztéma-szolgáltatások beárazása, fosszilis tüzelőanyagok állami támogatásának leépítése stb.], amelyeket csak akkor lehet sikeresen végigvinni, ha az emberek megbíznak a döntéshozókban, politikusokban, közintézményekben, egymásban. A YouGov a Brexit kapcsán mérte a közbizalmat. A 2016-os felmérése szerint a britek több mint 70%-a nem bízik a brit politikusokban, 74%-uk az újságírókban, 37%-uk a tudományos élet képviselőiben, 61%-uk a vallási vezetőkben. Az Eurobarometer 2015-ös felmérése szerint a magyarok 62%-a nem bízik a kormányban, 65%-uk a parlamentben.

A negyedik tényező a legfontosabb, ez a gyökere a többi problémának. F. Capra *Fordulópont* c. könyvében a jelen válságát világ-szemléleti, alapvetően paradigmaválságként írja le [Capra, 1982]. Mi jellemző erre a világ-szemléletre? A férfi princípium uralta modernitás a világot darabokra szedte, szó szerint és átvitt értelemben egyaránt. Weöres Sándor csodálatosan megfogalmazza ezt a *A Nő* című versében:

„A férfi – akár bölcs, vagy csizmavarga – a világot dolgokká széthabarja s míg zúg körötte az egy-örök áram, címkék között jár, mint egy patikában. Hiában száll be földet és eget, mindég semmisségen át űget, mert hol egység van, részeket teremt, és névvel illeti a végtelent.”

Besarab Nicolescu, a Transzdiszciplináris Charta megalkotója, a tudomány, a kultúra és a spiritualitás egyesítésének szószólója [aki egyébként elismert kvantumfizikus] ugyanerre hívja fel a figyelmet, amikor a modernitás válságának okát alapvetően a sokféle formában testet öltő szubjektum-objektum dualitásban jelöli meg [Nicolescu, 2015].

Ha nem is lehet Lynn White [1964] több évtizede vitákat kavará, a nyugati típusú keresztény világszemléletet az ökológiai válságért okoló cikkének minden pontjával egyetérteni, az bizonyos, hogy a keresztény világlátásra szintén jellemző a [végletekig vitt] dualitás. Ahogyan a fogyasztói paradigmára is. A fogyasztói mennyországban a vevő [szubjektum] boldogságának feltétele az árucikkek [objektum] megszerzése. A szerzés termé-

2. ábra: Három ökológiai katasztrófára utaló angol kereső kifejezés globális keresési intenzitásának változása 2004. január 1. és 2017. január 1. között Forrás: Google Trends

szetesen csak ideig-óráig teremtheti meg az egy-ség illúzióját, a két-ség és vágyakozás gyorsan visszatér. Aztán a kínálati oldal megint elhitheti velünk [mi pedig magunkkal], hogy az újabb termékek, a még több fogyasztás talán mégis enyhítheti a szomjúságot. A rendszer létalapja a szeparáltság illúziójának súlyköltsége. A jó élet, a boldogság eszményét alapvetően meghatározó fogyasztói paradigma azért is ördögien ügyes találmány, mert a birtoklási vágyra, a mohóságra, az érzékek kielégítésére, az emberi psziché könnyen manipulálható oldalára építkezik.

Boldogság, fenntarthatóság és a nagy kérdés

Nem megkerülhető a felvetés, miszerint az élet minőségének végső fokmérője az egyén elégedettségének, boldogságának a mértéke. Bármiféle haladás, ha mégoly szofisztikált tudományos teljesítmény van is mögötte, teljességgel irreleváns, ha a történések alanya, az ember mindezen változásoktól nem lesz boldogabb. Boldogabbak vagyunk? Legalább „megéri” végveszélybe sodorni saját létalappunkat? A boldogság, ahogyan a fenntarthatóság is, társadalmi és kulturális kontextus függvényében értelmezhető dolgok. Nem mindegy, hogy milyen kritériumok alapján minősítünk valamit fenntarthatónak vagy valakit boldognak. Amennyiben például az adott társadalom fenntarthatóságának legfontosabb kritériuma a természettel való összhang, a boldogságé pedig a hagyományok, értékek megőrzése és a sok szabadon, egymással eltöltött idő, akkor az olyan több tízezer éves „primitív” közösségek, mint a busman, kung san vagy bunurong, fenntarthatóbbak, boldogabbak, és az időtávozt figyelembe véve

jóval sikeresebbek, mint a modern fogyasztói társadalmak. Easterlin óta már sokan bizonyították, hogy a boldogság leginkább vizsgált, hedonikus dimenziója is csak egy bizonyos pontig tágítható anyagi javak segítségével. A „taposómalom hatások” [treadmill effects] okozta szabadidő-csökkenés, az erodálódó társas kapcsolatok, társadalmi integritás és szolidaritás miatt a gazdagság növekedésével párhuzamosan összességében csökkenhet is a boldogság szintje. Ráadásul úgy tűnik, a „fogyasztói boldogság” csak a fenntarthatóság rovására lehetséges. Az 1. táblázatban a 2015-ös HPI [Happy Planet Index] boldog életek [happy life years] dimenziója alapján első tíz helyen rangsorolt ország, valamint azok ökológiai lábnyoma látható.

A Global Footprint Network szerint jelenleg 1,7 gha [globális hektár] jut egy földlakóra. Ennek alapján a fenti fogyasztói kapitalista társadalmak olyan áron boldogok, hogy közben minimum annyi erőforrást használnak, mintha három földbolygónk lenne. Zsolnai László, a buddhista közgazdászszakértője hangsúlyozza, hogy csak a ma elképesztő mértékben túlfogyasztó társadalmak vágyakat és ezen keresztül a fogyasztást érintő jelentős önkorlátozása [degrowth], vezethet egy fenntarthatóbb állapothoz [Zsolnai, 2015].

Hogyan lehet elérni azt, hogy az állandóan bővülő fogyasztásra szocializált társadalmak tagjai önkéntesen korlátozzák azokat a vágyakat, amelyeket a fogyasztói gépezet kínálati oldala a kötelező profitéhség miatt mindenáron fenn szeretne tartani? Hogyan lehet a fejlődő országok lakóit meggyőzni, hogy ne is akarják elérni a kapitalista fogyasztói álmodot? Mi az, ami cserébe elég meggyőző ahhoz, hogy egy ilyen paradigmaváltást katalizáljon, ami

1. táblázat: A HPI 10 legboldogabb országának ökológiai lábnyoma Forrás: HPI-adatok alapján saját szerkesztés

Ország	CH	IS	S	NO	NL	FI	AT	DK	CA	AU
HPI-rang	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ökológiai lábnyom	5,8	6,4	7,3	5,0	5,3	5,9	6,1	5,5	8,2	9,3

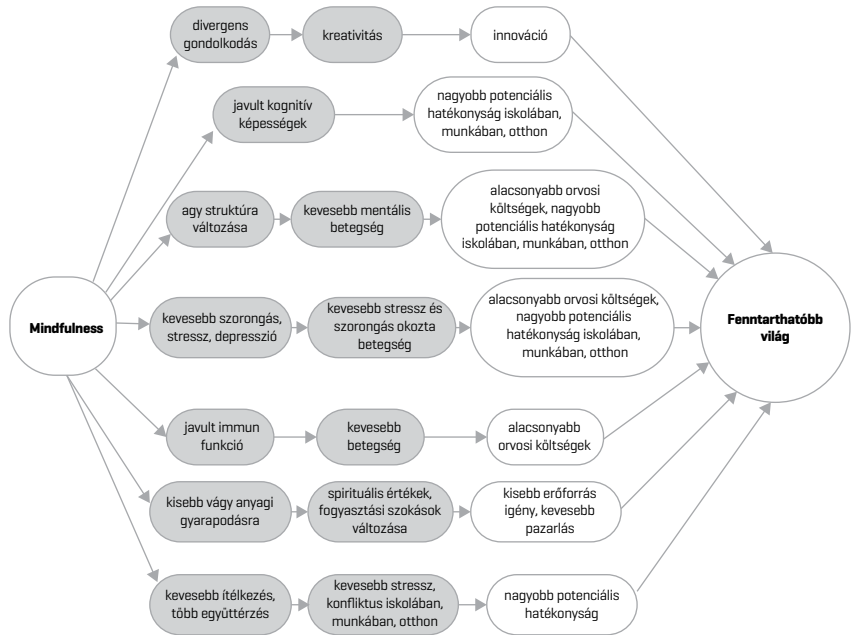
rábír egy szerzésre szocializálódott embert, hogy engedje el azt, amit eddig mohón megragadott? Hogyan lehet elérni, hogy megváltozzon, fenntarthatóvá váljon az emberek világszemlélete, értékrendje és viselkedése? Véleményem szerint ez korunk nagy kérdése.

Mindfulness, világszemléleti paradigmaváltás, spirituális növekedés

Külső világunk fenntarthatatlanságáért elsősorban belső világunk fenntarthatatlansága a felelős. Torz a világszemléletünk. Növekednünk kell, de nem kívül, hanem belül, spirituálisan. Miközben a külső növekedést [gazdasági, anyagi prioritások] hajszoljuk évszázadok óta, belül összezsugorodtunk, szorongunk. A WHO előrejelzései szerint a következő évtizedben a szorongásos, depresszív betegségecsoportok lesznek a vezető egészségügyi problémák a világon. A külső, anyagi világban messzire jutottunk, a kozmoszt, a kvantumvilágot ostromoljuk. Ideje helyreállítani az egyensúlyt, és elindulni befelé. Ez a spiritualitás lényege.

A belső utazásban segíthetnek a keleti meditatív technikák. A meditáció a nyugati világszemlélet dualitásában [ember-lsten, ember-természet, társadalomtudomány-természettudomány, feminin-maszkulin stb.] szétfeszülő ember számára kínálja az egységélmény, az összekapcsoltság, a lecsendesített tudat megtapasztalásának lehetőségét. Paradoxnak tűnhet [pedig csak a kozmikus tréfa része], de éppen a tudományban centrumpozíciót elfoglaló kvantumfizika az, amely a meditatív hagyományok hosszú ideje hangoztatott elveivel kísértetiesen hasonló megállapításokra jut a tudattal kapcsolatban [Schrödinger, 1944; Irwin, 2015]. A meditáció a tudat megismerésének eszköze. Bizonyos fókig rokonítható a fenomenológiával. Szemben azonban a Husserl által „rigorózus tudomány”-nak nevezett fenomenológiai módszerrel, a meditáció nem a tudatban felmerülő fenomének akkurátus katalogizálását jelenti, hanem a formán túli ontológiai valóság megismerését. Hangsúlyozandó, hogy ezek a gyakorlatok, bár a keleti meditatív hagyományban gyökereznek, vallásmentes, minden ideológiától mentes, egyszerű, tisztán empirikus eszközök. Több évtizedes klinikai vizsgálatok bizonyítják a pozitív hatásokat [Baer, 2003]. Ezeket és a fenntarthatóságot pozitívan befolyásoló kedvező mellékhatásokat szemlélteti a 2. ábra.

A fenntarthatóság szempontjából talán legfontosabb hozadék az, hogy a huzamosabb ideje meditatálók fenntarthatóbb attitűdöt és magatartást mutatnak, kevésbé vannak

3. ábra: A mindfulness bizonyított hatásai és a fenntarthatóság szempontjából fontos lehetséges pozitív mellékhatásai

kitéve a materiális dolgoktól való függőségnek [Brown, Kasser, 2005]. A mindfulnessben rejlő lehetőségeket és jelentőségét jól példázza a „Mindful Nation UK”. A több mint 40 oldalnyi összpárti munkacsoport által készített jelentésben ajánlásokat fogalmaznak meg arra vonatkozóan, hogyan lehetne a mindfulness-képzést és -tréningeket széles körben bevezetni az Egyesült Királyság egészségügyi, oktatási, büntetés-végrehajtási intézményeiben, valamint a munkahelyeken általában [MAPPG, 2015]. A GDP helyett a GNH-t (Bruttó Nemzeti Boldogság) kidolgozó és bevezető Bhutánban a példaértékű fenntarthatósági erőfeszítések egyik fundamentuma a meditációs hagyomány. Talán nem meglepő, hogy a párizsi konferenciára előterjesztett INDC-k közül Bhutáné a legambiciózusabb. Bhután kis ország. Magyarország szintén az. Van remény.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom a kutatás támogatásáért, amely az EFOP-3.6.1-16-2016-00006 „A kutatási potenciál fejlesztése és bővítése a Pallasz Athéné Egyetemen” pályázat keretében valósult meg. A projekt a magyar állam és az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával, a Széchenyi 2020 program keretében valósul meg.

Irodalomjegyzék

Baer, R. A. [2003]: **Mindfulness training as a clinical intervention: A conceptual and empirical review.** *Clinical psychology: Science and Practice*, 10, 2. 125-143.
Brown, K. W., Kasser, T. [2005]: **Are psychological and ecological well-being compatible?**

The role of values, mindfulness, and lifestyle.

Social Indicators Research, 74. 349-368.
Capra, F. [1982]: **The Turning Point: Science, Society and the Rising Culture.** Wildwood House, London
CivilSocietyReview [2015]: **Fair shares: a civil society equity review of indcs**
Credit Suisse [2016]: **Global wealth databook**
Diamond, J. [2005]: **Collapse: How societies choose to fail or succeed.** Penguin
Gifford, R. [2011]: **The dragons of inaction: Psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation.** *American Psychologist*, 66, 4. 290.
Irwin, K. [2014]. **A new approach to the hard problem of consciousness: a quasicrystalline language of “primitive units of consciousness” in quantized spacetime [part I].** *Journal of Consciousness Exploration & Research*, 5(5)
Lányi A. [2013]: **Morális klímaváltozás.** *Magyar tudomány*, 7. 822-829.
MAPPG [2015]: **Mindful Nation UK.** Report by the Mindfulness All-Party Parliamentary Group [MAPPG]
Nicolescu, B. [2015]: **The Hidden Third and the Multiple Splendor of Being1.** In: *Philosophy and science: Approaches, problems, prospects*, 62.
Schrödinger, E. [1944]: **What is life?** Cambridge University Press
Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J. et al. [2015]: **Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet.** *Science*, 6223.
Zsolnai L. [szerk.] [2015]: **The spiritual dimension of business ethics and sustainability management.** Springer, New York.